

GLOSY

Dr Marcin Kotlarz

Szkola Główna Handlowa w Warszawie

ORCID: 0000-0001-6405-6052

e-mail: marcin.kotlarz@sgh.waw.pl

Informacyjne znaczenie oceny zdolności kredytowej. Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 04.12.2019 r. (I ACa 442/18)

Informative importance of creditworthiness assessment. Commentary to the judgment of Warsaw Court of Appeal of 04.12.2019 (I ACa 442/18)

Streszczenie

Obowiązek przeprowadzenia przez bank oceny zdolności kredytowej z art. 70 ust. 1 ustawy – Prawo bankowe jest zwykle uważany za powinność o charakterze jedynie publicznoprawnym, bez wpływu na sferę prywatnoprawną umowy kredytowej. Komentowane orzeczenie Sądu Apelacyjnego przełamuje tę wykładnię. W aprobującej wyrok glosie przedstawiono argumenty wspierające tezę o informacyjnym znaczeniu pozytywnego wyniku badania zdolności kredytowej i jego wpływie na ocenę wykonania przez bank obowiązków przedkontraktowych. Taką zmianę wykładni art. 70 ust. 1 pr. bank. uzasadnia sądową ingerencję w umowę, zawartą z naruszeniem reguł rzetelnego kontraktowania i umożliwia dostosowanie polskiego porządku prawnego do regulacji unijnych, w których obowiązek oceny zdolności kredytowej jest narzędziem ochrony kredytobiorcy, powiązany z sankcjami prywatnoprawnymi.

Słowa kluczowe: prawo bankowe, ochrona konsumenta, ocena zdolności kredytowej, przedkontraktowe obowiązki informacyjne, sankcje prywatnoprawne

JEL: K23

Abstract

Obligation to carry out a creditworthiness assessment due to Article 70.1 of the Banking Law is usually considered a public-law obligation of a bank, without affecting the private-law sphere of a loan agreement. The commented judgment of the Court of Appeal breaks the above interpretation. The gloss approving this ruling presents arguments supporting the thesis on the informative significance of a positive creditworthiness test result and its impact on the assessment of the bank's performance of pre-contractual obligations. Such a change in the interpretation of the provision justifies judicial interference in the contract, concluded in breach of pre-contractual rules of conduct, and enables the Polish legal system to be adapted to European standards, where the obligation to assess creditworthiness is a tool for protecting borrowers, related to private law sanctions.

Keywords: Banking Law, consumer protection, creditworthiness assessment, pre-contractual information obligations, private law sanctions

Wprowadzenie

Komentowany wyrok jest jednym z licznych już orzeczeń, w których sąd, stosując sankcje określone w art. 58 k.c.¹, ustalił nieważność umowy kredytu indeksowanego kursem franka szwajcarskiego. Wyróżnia go fakt, iż jedną z okolicz-

ności, które zostały wskazane jako przesłanka naruszenia przez bank dobrych obyczajów i w konsekwencji upadku umowy, było dokonanie wadliwej oceny zdolności kredytowej. Obowiązek dokonania takiej oceny, o którym mowa w art. 70 ust. 1 ustawy z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe², uważany jest zgodnie z utrwalonymi poglądami doktryny

i judykatury za powinność banku o charakterze jedynie publicznoprawnym, której naruszenie wiąże się z odpowiedzialnością przed organami nadzoru i pozostaje bez wpływu na sferę prywatną umowy kredytu lub pożyczki. Taka wykładnia przepisu uniemożliwia jednakże osiągnięcie rezultatu, w związku z którym prawodawca europejski zobligował państwa członkowskie do wprowadzenia obowiązkowej oceny zdolności kredytowej, chroniąc w ten sposób klientów banków, narażonych na tzw. nieodpowiedzialne kredytowanie i *misselling* usług finansowych. Orzeczenie Sądu Apelacyjnego, który akcentuje informacyjną funkcję art. 70 ust. 1 pr. bank., wskazuje na sposób, w jaki może nastąpić dostosowanie polskiego porządku prawnego do regulacji unijnych przy wykorzystaniu dostępnych judykaturze tradycyjnych instytucji prawa cywilnego i prawa ochrony konsumenta. Natomiast szczególny typ kredytu będącego przedmiotem omawianego rozstrzygnięcia pozwala zidentyfikować jedną z generalnych przesłanek naruszenia przedumownych obowiązków informacyjnych, które powinny być przez sąd rozważone w przypadku przekazania przez bank błędnej informacji o posiadaniu zdolności kredytowej. Przesłanką tą jest wpływ postanowień umowy na wysokość świadczeń kredytobiorcy.

Wpływ informacji o posiadaniu zdolności kredytowej na ocenę wykonania przedkontraktowych obowiązków informacyjnych

Na mocy art. 70 ust. 1 pr. bank. bank uzależnia przyznanie kredytu od zdolności kredytowej kredytobiorcy, przez którą rozumie się zdolność do spłaty zaciągniętego kredytu wraz z odsetkami w terminach określonych w umowie. Zgodnie z dominującymi poglądami *ratio legis* tej normy wiąże się przede wszystkim z postulatem stabilizowania systemu depozytowo-kredytowego poprzez zapewnienie możliwe wysokiego prawdopodobieństwa, że pochodzące z depozytów i przekazane kredytobiorcom środki zostaną zwrócone wkładcom. Powyższe uzasadnienie przepisu łączone jest jednocześnie z postulatem ograniczenia odpowiedzialności banku do sfery publicznoprawnej. Wskazuje się bowiem, że ryzyko błędnej oceny zdolności kredytowej ponosi sam bank, który w takim wypadku może nie odzyskać udzielonego kredytu, a tym samym brak jest podstaw do ingerencji w sferę cywilnoprawną umowy, w tym zwłaszcza poprzez zastosowanie cywilnoprawnych sankcji wobec kredytodawcy. W konsekwencji, w przypadku naruszenia dyspozycji art. 70 ust. 1 pr. bank. kredytodawca powinien odpowiadać jedynie przed organami nadzoru (Gonet, 2009, s. 69; Kawulski, 2013, s. 348; Pyziół, 2013, s. 237; Ofiarski, 2014, s. 164; Kociucki, 2022; Smykła, 2022, s. 664).

Taka tradycyjnie aprobowana w doktrynie i orzecznictwie teza, iż sposób realizacji obowiązku oceny zdolności kredytowej nie ma wpływu na sferę prywatnoprawną stosunku kredytowego, wymagała przyjęcia milczącego założenia, że sama umowa kredytowa nie tworzy ryzyka kontrahenta, które mogłoby wpłynąć na wysokość zobowiązania i wysokość

świadczeń ratalnych. Zakładana neutralność umowy wobec ryzyka oznacza bowiem możliwość antycypowania przez kredytobiorcę wynikających z niej obciążeń: wartość świadczeń odroczonej w walucie kredytu jest znana lub może być określona w momencie zawarcia umowy, nie przekracza pierwotnej wartości zobowiązania i maleje wraz ze spłatą kolejnych rat. Umowa o takiej konstrukcji jest zgodna z naturą stosunku kredytowego i treścią art. 69 ust. 1 i 2 pr. bank., co jednakże w licznych przypadkach nie odpowiada już rzeczywistości, tworzonej przez podmioty rynku finansowego. Powyższe zastrzeżenie dotyczy zwłaszcza tzw. kredytów denominowanych/indeksowanych, których specyfika polega na uzależnieniu wysokości kwoty zobowiązania i kwot kolejnych świadczeń ratalnych od wartości wprowadzonego do umowy instrumentu bazowego. Jeżeli instrumentem tym jest kurs waluty obcej, a kursy walutowe są w znacznym stopniu zmienne, to nie można określić ani wartości zobowiązania w walucie kredytu, ani wartości ratalnych świadczeń odroczonej, a w konsekwencji nie można także określić zdolności kredytowej (Stangret-Smoczyńska, 2016, s. 40). W takiej sytuacji komunikat banku o posiadaniu zdolności kredytowej nie tylko nie odpowiada rzeczywistości, ale i w istotny sposób utrudnia kredytobiorcy zrozumienie faktycznych skutków wprowadzenia do umowy klauzul indeksacyjnych. Okoliczność ta została dostrzeżona przez Sąd Apelacyjny, który na kanwie umowy takiego kredytu w obszernym i trafnym wywodzie dokonał krytycznej oceny sposobu realizacji przez bank obowiązków przedkontraktowych. Na taką ocenę działań i zaniechań banku złożyły się dwa współzależne elementy: brak informacji o ryzyku, z jakim wiąże się powiązanie wysokości świadczenia z walutą o nieprzewidywalnej zmienności, oraz błędna informacja o posiadaniu zdolności kredytowej.

Ryzyko nieprzewidywalnej zmiany wysokości świadczenia, jakie wiąże się z indeksacją walutową, jest faktem dla profesjonalisty bezdyskusyjnym. Kilkudziesięcioletni już okres funkcjonowania rynków finansowych, jaki nastąpił po upadku systemu stałych kursów walutowych w 1971 r., pozwolił zidentyfikować stałe tendencje zmian kursowych oraz określić ich prawdopodobieństwo, zwłaszcza w długim okresie. Na podstawie tych doświadczeń frank szwajcarski zyskał w świecie finansów opinię najsilniejszej waluty świata, której kurs stale i bardzo znacząco umacnia się wobec wszystkich innych walut³. Prawdłowo zatem Sąd wskazał, że przedstawienie konsumentowi przez profesjonalną instytucję finansową kredytu indeksowanego kursem franka szwajcarskiego jako korzystniejszego ze względu na niższe oprocentowanie lub marżę banku oraz jednocześnie zatajenie skutków wynikających z możliwych wahań kursowych musi być ocenione jako działanie nielojalne. Nie wystarcza ogólne, formalne poinformowanie konsumenta o istnieniu ryzyka walutowego. W tym zakresie głosowane orzeczenie wpisuje się w utrwalone już i prawidłowe stanowisko większości sądów. Wyróżnia je natomiast fakt, iż za element działania nielojalnego wobec konsumenta, a zatem i wadę procesu kontraktowania Sąd uznał także dokonanie przez bank nierzetelnej oceny zdolności kredytowej, wielokrotnie podkreślając jej znaczenie informacyjne i motywacyjne. Bank nie

tylko nie przedstawił rzetelnych informacji o skali ryzyka walutowego, ale i wzbudzał w powódce przekonanie, że ryzyko to jest minimalne, a sam kredyt indeksowany jest rozwiązaniem dla niej korzystniejszym niż zaciągnięcie kredytu w złotych polskich. Skutek ten został osiągnięty m.in. poprzez przekazanie powódce informacji o wyniku badania jej zdolności kredytowej dla różnych wariantów kredytu. Zgodnie z oceną Sądu „przekazanie powódce informacji, że nie ma ona wystarczającej zdolności kredytowej w złotych polskich, a ma ją we frankach szwajcarskich, utwierdzało powódkę w przekonaniu, że to kredyt indeksowany jest dla niej rozwiązaniem korzystniejszym”⁴.

Stanowisko Sądu, który zaakcentował wpływ wyniku badania zdolności kredytowej na decyzję kredytobiorcy o przystąpieniu do umowy, jest trafne i usuwa wyraźny rozdzźwięk, jaki powstaje w efekcie przyjęcia tezy o braku prywatnoprawnych następstw naruszenia normy, której realizacja ma bardzo daleko idące konsekwencje dla wnioskodawcy i wpływa na zakres jego prawnych i ekonomicznych relacji z bankiem. Art. 70 ust. 1 pr. bank. jest przepisem, którego realizacja określa i komunikuje wnioskodawcy jego zdolność do zawarcia stosunku prawnego, skonkretyzowanego w stworzonej przez bank umowie. Norma art. 70 ust. 1 pr. bank. wkracza tym samym bezpośrednio i w najdalej idący sposób w sferę uprawnień strony o podstawowym charakterze. Informacyjne znaczenie przepisu jest więc przede wszystkim pochodną istotnych dla samego bytu umowy skutków, do jakich może prowadzić badanie zdolności kredytowej przyszłego kredytobiorcy. Wagę, jaką dla wnioskodawcy ma informacja o wyniku dokonanej przez bank oceny zdolności kredytowej, dostrzegł również ustawodawca, wprowadzając w 2019 r. do ustawy – Prawo bankowe art. 70a ust. 1 i 2⁵, obligujące kredytodawcę do przekazania wnioskodawcy pisemnego wyjaśnienia na temat czynników, które miały wpływ na dokonaną ocenę zdolności kredytowej. Wiedza na ten temat umożliwia kredytobiorcy ocenę, czy, a jeśli nie, to dlaczego, konkretne produkty i usługi finansowe banku są adresowane także do niego. Biorąc pod uwagę uprawnione założenie o zgodności działania kredytodawcy z bezwzględnie obowiązującym go art. 70 ust. 1 pr. bank., który wyklucza możliwość udzielenia kredytu podmiotom nieposiadającym zdolności kredytowej⁶, nie sposób pominąć wagi takiego komunikatu w ocenie ryzyka skonstruowanej przez bank oferty.

Informacyjne, a wręcz motywacyjne znaczenie tej oceny wynika także z zaufania kontrahenta banku do profesjonalisty, który tworzy ofertę kredytową i zazwyczaj również adhezyjną umowę. Modelowo i racjonalnie działający wnioskodawca, rozważając decyzję o zaciągnięciu zobowiązania, co do zasady bierze pod uwagę wszystkie dostępne dane, w tym ocenę prawdopodobieństwa spłaty dokonaną przez profesjonalną i wyspecjalizowaną instytucję. Odnosi się to zwłaszcza do konsekwencji ekonomicznych, które wynikają nie z okoliczności leżących po stronie wnioskodawcy, lecz z postanowień umowy wprowadzonych do niej przez sam bank, jak klauzule indeksacyjne czy zasady oprocentowania świadczeń odroczone. Ryzyko braku spłaty kredytu tworzą bowiem nie tylko czynniki wpływające na stan majątko-

wy kredytobiorcy, co nigdy nie budziło i nie budzi wątpliwości, ale i postanowienia umowne, które także kształtują jego sytuację prawną i ekonomiczną. Ich skutki powinny być zatem wzięte pod uwagę w ocenie zdolności kredytowej, która bez ich uwzględnienia nie będzie oceną rzetelną i będzie przedstawiać nieprawidłowy obraz ekonomicznych skutków zobowiązania, zniekształcając decyzje podmiotów przystępujących do umowy kredytowej.

Zasadność uwzględniania skutków postanowień umownych w ocenie zdolności kredytowej potwierdził obecnie także ustawodawca, dodając do znowelizowanej w 2019 r. ustawy – Prawo bankowe art. 105a ust. 1b pkt 2⁷. Zgodnie z tym przepisem kredytodawcy, podejmując decyzje dotyczące oceny zdolności kredytowej i ryzyka kredytowego, mogą opierać się na danych dotyczących zobowiązania, zwłaszcza kwoty i waluty kredytu oraz warunków jego spłaty. Ustawodawca nie definiuje pojęcia „warunków spłaty”, jednakże wydaje się nie budzić wątpliwości, że kształtują je przede wszystkim postanowienia umowy, w tym klauzule indeksacyjne lub warunki oprocentowania kredytu. Jednocześnie brak jest przesłanek, by w odniesieniu do okresu sprzed przedmiotowej nowelizacji ustawy interpretować normę art. 70 ust. 1 pr. bank. w jakikolwiek inny, zawężający sposób. Dokonywana na jego podstawie ocena zdolności kredytowej jest, z definicji, odpowiedzią na każde ryzyko braku możliwości spłaty kredytu, niezależnie od jego źródła. Co więcej, to właśnie postanowienia umowy mogą mieć decydujący wpływ na zdolność do spłaty zaciąganego zobowiązania, niejednokrotnie o większym znaczeniu niż czynniki leżące po stronie kredytobiorcy. Dopiero na podstawie analizy wszystkich tych okoliczności, istotnych dla zachowania zdolności do spłaty kredytu w całym okresie trwania umowy, poprzez pozytywną decyzję bank powinien informować wnioskodawcę, że zrealizował dyspozycję art. 70 ust. 1 pr. bank. i nie dostrzegł zagrożenia dla spłaty zobowiązania. Ujawnienie tak przygotowanej, pozytywnej decyzji kredytowej powoduje, że propozycja banku staje się wiążącą go ofertą (Mazur, 2008, s. 434), która stwarza domniemanie zgodności zapisów umowy z bezwzględnie obowiązującym instytucje kredytowe art. 70 ust. 1 pr. bank. W konsekwencji racjonalnie działający, a więc i niestosujący nadmiernych środków ostrożności wnioskodawca może oczekiwać, że rozwiązania zaproponowane w wystandaryzowanej i niepodlegającej negocjacji umowie są bezpieczne i nie zwiększą ryzyka utraty zdolności kredytowej. Prawidłowe i zasługujące na podkreślenie jest zatem stanowisko Sądu Apelacyjnego, iż nieuwzględnienie w ocenie zdolności kredytowej skutków wynikających z klauzul indeksacyjnych stanowi nie tylko o naruszeniu dyspozycji przedmiotowej normy, ale i jednocześnie jest przesłanką naruszenia przedkontraktowych, informacyjnych obowiązków banku. Z tego powodu postępowanie kredytodawcy zostało słusznie ocenione jako nielojalne. Przystępując do umowy, której ekonomiczne skutki zostały w założeniu zweryfikowane i zaaprobowane pozytywną oceną zdolności kredytowej, wnioskodawca działa bowiem zgodnie z wywołanym przez bank zaufaniem.

Wagę komunikatu o posiadaniu zdolności kredytowej, zwłaszcza gdy odnosi się on do konsekwencji adhezyjnej

umowy, dodatkowo wzmacnia status banku jako instytucji zaufania publicznego. Posiadanie takiego statusu wpływa na sposób podejmowania decyzji przez kontrahentów, zwłaszcza gdy są nimi konsumenci, co staje się dodatkowym uzasadnieniem zarówno zachowania szczególnie wysokich standardów w procesie kontraktowania, jak i odpowiadających im konsekwencji w przypadku przekazania wadliwej informacji o posiadaniu zdolności kredytowej. Skutki wynikające z takiego statusu banków są okolicznością względnie rzadko rozważaną w orzecznictwie w sposób pogłębiony, prawdopodobnie ze względu na brak legalnej definicji tego pojęcia oraz odpowiadającej mu, zdefiniowanej kategorii staranności działania, przewyższającej staranność profesjonalisty. Niemniej jednak posiadanie przez banki przymiotu instytucji zaufania publicznego jest faktem społecznym i w obrocie rynkowym może prowadzić do takich samych, ujemnych rezultatów, jakie wiążą się z wystąpieniem wszelkich innych okoliczności, które w szczególny sposób oddziałują na sferę motywacyjną i decyzyjną strony transakcji⁸. Podobnie jak istnienie szczególnych, np. rodzinnych, relacji pomiędzy stronami zmienia sposób działania modelowego, zwykle racjonalnie kalkulującego uczestnika rynku, zmienia go także relacja z instytucją o wyjątkowym statusie, opartym na zaufaniu wywodzonym z jej centralnego miejsca w gospodarce i silnych związków z agendami państwa. Stała obecność banków gospodarce i w życiu codziennym, umocowana przepisami powszechnie obowiązującymi, które obligują do korzystania z ich usług lub zapewniają dostęp poprzez banki do usług publicznych (np. platforma ePUAP), pozwala im ten status utrzymać pomimo prawie pięciuset klauzul prawomocnie uznanych za abuzywne⁹ oraz masowo prowadzonych sporów sądowych z konsumentami. Postrzeganie banków jako instytucji godnych zaufania jest jeszcze na tyle silnie ugruntowane, że nawet w orzecznictwie czynności faktyczne banków bywają traktowane jako tworzące domniemanie zgodności z prawem¹⁰. Tym bardziej mogła je w taki sposób postrzegać przystępująca do umowy powódka. Aby ją do złożenia takiego oświadczenia skłonić, zgodnie z trafną oceną Sądu Apelacyjnego, kredytodawca wykorzystał swoją przewagę informacyjną i zaufanie, jakim konsumenci w Polsce obdarzali w tamtym czasie banki, traktując je jak wiarygodne instytucje. Rozbieżność pomiędzy oczekiwaniami wobec profesjonalisty, cieszącego się opinią instytucji zaufania publicznego, a skutkami jego działalności jest przy tym szczególnie znacząca w przypadku banków oferujących kredyty indeksowane zmiennym kursem walut obcych. Stwierdzenie pozytywnej oceny zdolności kredytowej w sytuacji, gdy z uwagi na oczekiwane tendencje zmian kursowych dokonanie takiej oceny z zasady nie jest możliwe, jest *de facto* podstępem. Jak zauważył w komentowanym wyroku Sąd Apelacyjny, wyłącznie bank mógłby przedstawić materiał dowodowy i wyjaśnienia, jak doszło do tego, że oceniając w jednym i tym samym czasie zdolność kredytową dla obu rodzajów kredytu uzyskał wynik, zgodnie z którym powódka miała wymaganą zdolność kredytową dla kredytu obciążonego ryzykiem wymiany, a nie miała jej dla kredytu zaciąganego w walucie polskiej.

Na informacyjne i motywacyjne znaczenie komunikatu o posiadaniu zdolności kredytowej wskazał Sąd Najwyższy już dekadę temu, stwierdzając w wyroku II CSK 351/11 z 02.03.2012 r., że pozytywna ocena zdolności kredytowej profesjonalnego banku mogła mieć znaczenie motywacyjne dla poręczyciela, a uzyskane przez bank w ten sposób zabezpieczenie tylko wtedy może być uznane za uczciwe i uzasadnione, gdy zostanie poprzedzone rzetelną oceną zdolności kredytowej. Brak takiej rzetelnej oceny stał się jednym z powodów, dla którego skarga kasacyjna została uznana za usprawiedliwioną w zakresie zarzucanego naruszenia art. 58 § 2 k.c. Uznając znaczenie oceny zdolności kredytowej dla stosunków cywilnoprawnych pomiędzy stronami, SN zakwestionował utrwaloną wykładnię art. 70 ust. 1 pr. bank. i właśnie ten zwrot pozwala zachować spójność orzecznictwa w jego najważniejszej warstwie aksjologicznej. Jeżeli brak sankcji prywatnoprawnych za naruszenie dyspozycji art. 70 ust. 1 pr. bank. ma wynikać z faktu, że ryzyko utraty źle alokowanych środków ponosi bank, to tym bardziej nie sposób obciążyć poręczyciela skutkami błędu kredytodawcy, który przyczynił się do powstania wady oświadczenia woli kontrahenta banku.

Komentowany wyrok Sądu Apelacyjnego kontynuuje i utrwała tę zapoczątkowaną przez SN linię orzecznictwa i jednocześnie rozszerza zakres ochrony sądowej, udzielanej już bezpośrednio kredytobiorcy. Kierunek ten jest prawidłowy. Informacja o pozytywnej ocenie zdolności kredytowej może bowiem wprowadzić w błąd co do długookresowych skutków umowy nie tylko poręczyciela, ale i przede wszystkim kredytobiorcę, powodując tym samym naruszenie zasad współżycia społecznego. Jeżeli kredytobiorcą jest konsument, wadliwy komunikat o posiadaniu zdolności kredytowej może być podstawą do oceny postanowień umownych także pod kątem abuzywności, jak miało to miejsce w sprawie objętej komentowanym wyrokiem. Zamieszczenie w umowie zapisów wprowadzających ryzyko kursowe oraz wywołanie błędnego wrażenia, że nie wpłynie ono istotnie na zdolność do spłaty kredytu, prowadzi do wniosku, że twórca adhezyjnej umowy nie dopełnił obowiązku sformułowania postanowień określających jej główny przedmiot w sposób jednoznaczny, wbrew art. 385¹ § 1 k.c. Jak podkreślił Sąd Apelacyjny, przepis ten stanowi implementację art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13¹¹ i musi być wykładany w sposób z nią zgodny, co oznacza konieczność sformułowania postanowień umowy językiem prostym i zrozumiałym. Wymóg ten oznacza, że w przypadku umów kredytowych instytucje finansowe muszą zapewnić kredytobiorcom informacje wystarczające do podjęcia przez nich świadomych i rozważnych decyzji¹². Nie można natomiast mówić o spełnieniu tego obowiązku, jeżeli bank nie przekazuje informacji o skali ryzyka kursowego, a zapewniając o posiadaniu zdolności kredytowej, wzbudza u konsumenta przekonanie, że ryzyko to jest minimalne. W konsekwencji brak rzetelnych informacji pozwalających na ocenę rzeczywistych, ekonomicznych skutków klauzul indeksacyjnych powoduje bezskuteczność zawierających je postanowień i upadek umowy pozbawionej elementów przedmiotowo istotnych. Ze wzglę-

du na przedstawione okoliczności Sąd Apelacyjny ustalił, że nie istnieje stosunek prawny wynikający z zawartej umowy i orzekł o konieczności rozliczenia stron według przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, zastrzegając jednocześnie, iż umowa kredytu nie jest umową wzajemną.

Powyższe orzeczenia pozwalają sformułować generalny wniosek, że sądy poszukujące wykładni uwzględniającej konieczny związek *ratio legis* art. 70 ust. 1 pr. bank. z chronionymi przez prawo wartościami identyfikują interes podmiotu, który mógł ponieść szkodę w następstwie zaniechania lub błędu w ocenie zdolności kredytowej, niezależnie od tego, czy jest nim bank, poręczyciel czy kredytobiorca. Zgodnie z dominującymi dotychczas poglądami jest nim co do zasady kredytodawca. Natomiast dostrzeżenie innego rozkładu ryzyka w umowie kredytowej, które nie zostało uwzględnione w treści przekazywanych kredytobiorcom informacji, spowodowało adekwatną reakcję judykatury udzielającej także im koniecznej ochrony. Analogiczny cel stał się powodem, dla którego obowiązek dokonania oceny zdolności kredytowej został wprowadzony przepisami europejskiego prawa ochrony konsumentów, którzy są w szczególności sposobem narażeni na ujemne konsekwencje otrzymania błędnych lub niepełnych informacji co do faktycznych skutków proponowanych im zobowiązań.

Ocena zdolności kredytowej i jej informacyjne znaczenie w prawie europejskim

Powinność dokonywania oceny zdolności kredytowej jest w prawie europejskim obowiązkiem względnie nowym, wprowadzonym po raz pierwszy przepisami dyrektywy 2008/48/WE, a następnie także dyrektywy 2014/17/UE, implementowanych ustawami o kredycie konsumenckim i kredycie hipotecznym¹³. Na gruncie prawa europejskiego obowiązek ten nie ma nic wspólnego z ochroną depozytów, a jedynym jego celem jest ochrona kredytobiorcy, zwłaszcza poprzez przeciwdziałanie tzw. nieodpowiedzialnemu kredytowaniu¹⁴. Nie jest zatem dopuszczalne udzielenie kredytu osobom nieposiadającym tej zdolności. Wdrożenie dyrektyw w zakresie tego obowiązku prawodawca europejski oparł na zasadzie harmonizacji pełnej, dążąc do jednakowych wyników implementacyjnych, nie zdefiniował natomiast rodzaju powiązanych z nim sankcji, pozostawiając wybór adekwatnych środków państwom członkowskim. Ukształtowane w tej kwestii stanowisko TSUE nie pozostawia jednak wątpliwości, że instrumenty publicznonprawne nie są odpowiednie, by zapewnić wystarczający poziom ochrony klientów banków¹⁵. W wyroku C-42/15 Home Credit Slovakia Trybunał jednoznacznie opowiedział się za koniecznością stosowania sankcji cywilnoprawnych, wskazując, iż gdyby sankcja za naruszenie obowiązku przeprowadzenia oceny zdolności kredytowej polegająca na pozbawieniu kredytodawcy odsetek została osłabiona, a nawet zniesiona, oznaczałoby to siłą rzeczy, że nie ma ona

rzeczywiście odstraszającego charakteru¹⁶. Taki rezultat byłby natomiast sprzeczny z art. 23 dyrektywy 2008/48/WE, zgodnie z którym sankcje muszą być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające.

Wprowadzenie przedmiotowej normy do prawa europejskiego nie wpłynęło jednakże na działanie polskiego ustawodawcy i treść art. 70 ust. 1 pr. bank., który pomimo że zwykle interpretowany jest jako przepis o znaczeniu publicznonprawnym, nadal pozostaje prawną podstawą dokonywania oceny zdolności kredytowej, także w zakresie kredytu konsumenckiego i hipotecznego¹⁷. Wobec powyższego ciężar dostosowania polskiego porządku prawnego do regulacji europejskich spoczął na sądach, a zasadnicza zmiana dominującej w judykaturze wykładni art. 70 ust. 1 pr. bank. staje się konieczna także ze względów formalnych. Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem Trybunału, sądy krajowe zobowiązane są interpretować przepisy krajowe tak dalece, jak to możliwe, aby uzyskać rozstrzygnięcie zgodne z realizowanymi przez tę dyrektywę celami¹⁸. Celami tymi są ochrona indywidualnego konsumenta i kredytobiorcy oraz zapewnienie warunków rozwoju wspólnego rynku unijnego z uwzględnieniem pełnej i bezwzględnie wiążącej harmonizacji wdrożenia dyrektyw, a w konsekwencji zapewnienie jednolitych warunków konkurencji w każdym z państw członkowskich. Ponieważ na warunki konkurencji składa się także rodzaj i ciężar sankcji, powinny one być zbliżone w każdym państwie członkowskim i oparte na analogicznych procedurach, zapewniając w ten sposób osiągnięcie zakładanego przez prawodawcę i możliwie ujednoliczonego *effet utile*¹⁹. Rezultat ten może być osiągnięty przy zastosowaniu art. 385¹ k.c., w relacjach kredytodawcy z konsumentem, lub poprzez odwołanie do tradycyjnych instytucji prawa cywilnego, które umożliwiają ocenę wykonania przedkontraktowych obowiązków informacyjnych przez pryzmat zasad współżycia społecznego.

Wykorzystanie przez sądy możliwości, jakie wiąże się z odkryciem przez judykaturę informacyjnej funkcji art. 70 ust. 1 pr. bank., jest tym bardziej zasadne, że także europejskie prawo konsumenckie wyraża ideę ochrony uczestników rynku poprzez dostęp do informacji. Zasadniczą częścią tzw. informacyjnego modelu ochrony konsumenta, wdrażanego m.in. przepisami powołanych dyrektyw, jest zapewnienie potencjalnemu kontrahentowi możliwie kompleksowej informacji jeszcze na etapie przedumownym (Rutkowska-Tomaszewska, 2009, s. 21–30). Wiedza o skutkach zawarcia umowy kredytowej ma bowiem dla wnioskodawcy fundamentalne znaczenie i to na tej podstawie podejmuje on decyzję, czy zamierza związać się warunkami sformułowanymi przez przedsiębiorcę²⁰.

Na treść informacji o konsekwencjach umowy składa się natomiast także wynik oceny zdolności kredytowej, co Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wywodzi z art. 5 ust. 6 dyrektywy 2008/48/WE. Przepis ten obliuguje kredytodawcę do udzielenia odpowiednich wyjaśnień co do skutków, jakie proponowane produkty mogą powodować dla konsumenta. Obowiązek ten ma na celu umożliwienie podjęcia przez niego świadomej decyzji w zakresie rodzaju

umowy o kredyt²¹. W związku z powyższym, zgodnie z wykładnią Trybunału przedstawioną w sprawie C-449/13 CA Consumer Finance, kredytodawca powinien uwzględnić ocenę zdolności kredytowej w zakresie, w jakim powoduje to konieczność dostosowania odpowiednich, udzielonych konsumentowi wyjaśnień. Wyjaśnienia te powinny zostać mu przekazane we właściwym czasie, przed podpisaniem umowy o kredyt²².

Bez wątpienia zatem treść komunikatu o posiadaniu zdolności kredytowej może być oceniona przez pryzmat realizacji przedkontraktowych obowiązków informacyjnych zarówno na gruncie prawa polskiego, jak i europejskiego, a w rezultacie uchylenie tej powinności staje się konieczną i wystarczającą przesłanką sądowej ingerencji w stosunek zobowiązaniowy.

Podsumowanie

Uzasadnienie komentowanego wyroku wskazuje na jedną ze ścieżek, którą może podążać sądownictwo wobec dotychczasowej bierności ustawodawcy, który, jak dotąd, nie zdecydował się na bezpośrednie powiązanie obowiązku badania zdolności kredytowej z sankcjami prywatnoprawnymi. Dostrzeżenie informacyjnej funkcji art. 70 ust. 1 pr. bank. otwiera drogę do sądowej ingerencji w umowę i zastosowania sankcji prywatnoprawnych w przypadku wadliwie przeprowadzonej procedury oceny zdolności kredytowej. Umożliwia także zrealizowanie zasady skuteczności poprzez zastosowanie sankcji o ciężarze proporcjonalnym do wagi naruszenia obowiązków przedkontraktowych, a w konsekwencji zapewnienie pełnej harmonizacji wdrożenia przepisów prawa europejskiego.

Przypisy/Notes

¹ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2006 r. nr 164, poz. 1166 ze zm., dalej: k.c.

² Dz.U. z 2022 r., poz. 2324, dalej: pr. bank.

³ Szerzej na temat konsekwencji upadku systemu Bretton Woods dla waloryzacji świadczeń pieniężnych w: Kotlarz 2019, s. 34–42.

⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 04.12.2019 r. (I ACa 442/18).

⁵ Na mocy art. 46 pkt 4 ustawy z 21.02.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z zapewnieniem stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.U. z 2019, poz. 730.

⁶ Wyjątki od tej zasady normuje art. 70 ust. 2 pr. bank, uprawniający do udzielenia kredytu podmiotom nieposiadającym zdolności kredytowej pod warunkiem ustanowienia szczególnego sposobu zabezpieczenia spłaty kredytu oraz przedstawienia uzgodnionego z bankiem programu naprawy gospodarki wnioskodawcy, zwłaszcza w ramach postępowania restrukturyzacyjnego. Na temat niedopuszczalności udzielenia kredytu podmiotom nieposiadającym zdolności kredytowej zob. także np.: Kawulski, 2013, s. 347; Stangret-Smoczyńska, 2016, s. 429; Smykla, 2022, s. 663.

⁷ Na mocy art. 46 pkt 6 ustawy powołanej w przypisie 5.

⁸ Na kanwie stosunków kredytowych w orzecznictwie niemieckim problem ten omawia M. Frańczuk (2001, s. 105–118).

⁹ Postanowienia wpisane do rejestru klauzul niedozwolonych, prowadzonego przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, zawierającego klauzule prawomocnie uznane za abuzywne przed 17.04.2016 r., na mocy wyroków Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Obecnie, na podstawie znolizowanej ustawy z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2015, poz. 188) kontrolę sądową poprzedza postępowanie administracyjne, a rejestr zastąpiono bazą danych decyzji Prezesa UOKiK.

¹⁰ Takie stanowisko jednego z Sądów Apelacyjnych spotkało się z trafną krytyką Sądu Najwyższego w powołanym dalej wyroku II CSK 351/11 z 02.03.2012 r., Lex nr 1163193.

¹¹ Zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. L 95, s. 29–34) ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem.

¹² Wyrok TSUE z 20.09.2017 r. w sprawie Ruxandra Paula Andricu i in. vs Banca Românească SA, C-186/16, pkt 51.

¹³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z 23.04.2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz. Urz. L 133, s. 66–92), dalej: dyrektywa 2008/48/WE, implementowana ustawą z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. nr 126, poz. 705). Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z 4.02.2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomością mieszkalną i zmieniająca dyrektywę 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 (Dz. Urz. L 60, s. 34–85), dalej: dyrektywa 2014/17/UE, implementowana ustawą z 23.03.2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. poz. 819). Szerzej na temat ewolucji instrumentów ochrony konsumenta w: Kotlarz, 2022.

¹⁴ Dyrektywa 2008/48/WE, motyw 26; dyrektywa 2014/17/UE, motyw 3 i 4.

¹⁵ Zob. wyroki TSUE: z 27.03.2014 r. w sprawie LCL Le Credit Lyonnais SA vs Fesih Kallian, C-565/12; z 5.03.2020 r. w sprawie OPR Finance s.r.o. vs GK, C-679/18, pkt 30, 38; z 10.06.2021 r. w sprawie Ultimo Portfolio Investment (Luxemburg) vs KM, C-303/20, pkt 32, 37.

¹⁶ Wyrok TSUE z 9.11.2016 r. w sprawie Home Credit Slovakia A.S. vs Klara Biroova, C-42/15, pkt 64, 65.

¹⁷ Na mocy art. 9 ust. 4 ustawy o kredycie konsumenckim oraz art. 21 ust 4 ustawy o kredycie hipotecznym.

¹⁸ Wyrok TSUE z 10.06.2021 r. w sprawie Ultimo Portfolio Investment (Luxemburg) vs KM, C-303/20, pkt 36, wraz z powołanym tam orzecznictwem.

¹⁹ Wyrok TSUE z 27.03.2014 r. w sprawie LCL Le Credit Lyonnais SA vs Fesih Kallian, C-565/12, pkt 42, 44.

²⁰ Wyrok TSUE z 6.06.2019 r. w sprawie Michel Schyns vs Belfius Banque SA, C-58/18, pkt 34.

²¹ Wyrok TSUE z 18.12.2014 r. w sprawie CA Consumer Finance SA vs Ingrid Bakkaus i inni, C-449/13, pkt 42.

²² Tamże, teza nr 4 oraz pkt 45.

Bibliografia/References

Literatura/Literature

- Frańczuk, M. (2001). Specyfika prawna poręczeń bliskich krewnych. *Transformacje Prawa Prywatnego*, (3).
- Gonet, W. (2009). Szczególny sposób zabezpieczenia wierzytelności banku jako przesłanka finansowania podmiotów niemających zdolności kredytowej. *Przegląd Sądowy*, (4).
- Kasprzyk, M. (1997). Głosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 września 1996 r. III CZP 85/96. *Palestra*, (5–6).
- Kawulski, A. (2013). *Prawo bankowe. Komentarz*. LexisNexis.
- Kociucki, L. (2022). W: B. Bajor, L. Kociucki, J. Kondak, & K. Królikowska, *Prawo bankowe. Komentarz do przepisów cywilnoprawnych*. Wolters Kluwer.
- Kotlarz, M. (2019). Cel, granice i metody waloryzacji w prawie cywilnym i bankowym. *Przegląd Sądowy*, (9).
- Kotlarz, M. (2022). Cywilnoprawne konsekwencje wpływu postanowień umowy kredytowej na zdolność kredytową. *Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny*, (1). <https://doi.org/10.14746/rpeis.2022.84.1.8>
- Mazur, L. (2008). *Prawo bankowe. Komentarz*. C.H.Beck.
- Pyzioł, W. (2013). W: E. Fojcik-Mastalska, *Prawo bankowe. Komentarz*. Lexis Nexis.
- Smykla, B. (2022). W: A. Mikos-Sitek, & P. Zapadka, *Prawo bankowe. Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Ofiarski, Z. (2014). *Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Rutkowska-Tomaszewska, E. (2009). *Naruszenie obowiązków informacyjnych banków w prawie umów konsumenckich*. Wolters Kluwer.
- Stangret-Smoczyńska, A. (2016). *Zdolność kredytowa w ujęciu prawnym prawa polskiego*. C.H.Beck.

Orzecznictwo/Judgments

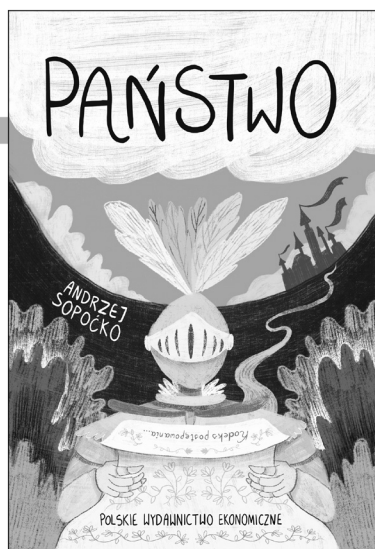
- Wyrok Sądu Najwyższego z 2.03.2012 r., II CSK 351/11.
- Wyrok TSUE z 27.03.2014 r w sprawie LCL Le Credit Lyonnais SA vs Fesih Kalian, C-565/12.
- Wyrok TSUE z 18.12.2014 r. w sprawie CA Consumer Finance SA vs Ingrid Bakkaus i in., C-449/13.
- Wyrok TSUE z 9.11.2016 r. w sprawie Home Credit Slovakia A.S. vs Klara Biroova, C-42/15.
- Wyrok TSUE z 20.09.2017 r. w sprawie Ruxandra Paula Andriciuc i in. vs Banca Românească SA, C-186/16.
- Wyrok TSUE z 6.06.2019 r. w sprawie Michel Schyns vs Belfius Banque SA, C-58/18.
- Wyrok TSUE z 5.03.2020 r. w sprawie OPR Finance s.r.o. vs GK, C-679/18.
- Wyrok TSUE z 10.06.2021 r. w sprawie Ultimo Portfolio Investment (Luxemburg) vs KM, C-303/20.

Dr Marcin Kotlarz

Adiunkt w Zakładzie Prawa Podatkowego Katedry Teorii Ekonomii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Dr Marcin Kotlarz

Assistant professor at the Department of Tax Law, Faculty of Theory of Economics, SGH Warsaw School of Economics.

Nowości

Więcej informacji
na stronie
www.pwe.com.pl